

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 90 1969

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ.

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 c, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1970

anstiftan av upprepade dråp på varandras husfolk bidrar till att ladda atmosfären, så är ju Njáls styvsinta maka inte utan inflytande på sin man och sina söner. Hon är på det hela taget en markant profil och en resolut aktris, så länge hon befinner sig på scenen.

Om *Egils saga* heter det bl. a. om förhållandet mellan Egill och kung Eiríkr, blodyx kallad: »There is no real life in the conflict. ~The structure of the conflict is in fact incomplete and unshaded enough to appear dubious. One is inclined to think that the traditions about Egill provided no conflict at all and that the author of the saga was obliged to devise one on the basis of a few hints.» (108) Sagans författare — det sägs i förbigående vara en »increasingly attractive hypothesis» (109), att han är Snorri Sturluson — skulle med andra ord inte ha lyckats leva upp till den av Andersson uppställda normen för hur en sagakonflikt bör se ut. Resonemanget synes röja en väl dogmatisk tro på ett generellt mönster.

Den kronologiska utvecklingen av sagagenren är ju inte av primärt intresse för den uppgift Andersson har ställt sig. Det hindrar inte att han emellanåt snuddar vid problemet, ibland på ett något förbryllande sätt. Sålunda påstås *Gísla saga* vara »the most manneristic representative of a mannered genre. One feels in any case that this is the upper limit of saga art» (182). Ett sådant omdöme bör väl rimligen också innebära, att den sagan anses höra till de sena i sin genre. Det är emellertid — bl. a. av språkliga skäl — minst sagt tvivelaktigt.

I en »Concluding Note» kommer författaren in på det livligt diskuterade förhållandet mellan den skrivna sagan och dess muntliga för stadium, om vars utseende — för att inte säga existens — vi saknar alla uppgifter. Han vill inte se sagorna sådana vi känner dem som någon litterär novation. Han intar därvidlag ett slags förmedlande hållning mellan »friprosateorin» och »bokprosateorin»: »There must have been an artistic continuity between the preliterary and literary periods and the written saga must have derived much of its form and technique from the oral stories that went before. The best way to account for the structural and stylistic uniformity of the family sagas is to suppose that structure and style were inherited from the oral period and were traditional features.» (309).

Det låter bestickande och finner sannolikt resonans hos kanske de flesta nutida saganforskare. Men vissa frågetecken saknas inte. Andersson åberopar sålunda med gillande Knut Liestøls åsikt, att *Reykðæla saga* bäst exemplifierar den muntliga sagan, »that is the saga

in which the oral characteristics are least obscured by literary recasting» (268). Det är då rätt frapperande, att just denna saga på en väsentlig punkt avviker markant från övriga texter i genren: den har avsevärt lägre frekvens av direkt anföring än någon annan islänningasaga — bara omkring 8 procent av textmassan, medan exempelvis *Laxðæla saga* har drygt 30 och *Njáls saga* över 40. Om den nyss anförda bedömningen av *Reykðæla saga* är riktig, skulle det alltså kunna tolkas så att de muntliga sagorna stilistiskt kan ha avvikit starkt från de skrivna. Hur som helst kommer vi ju aldrig att få veta något om hur den isländska sagan faktiskt tog sig ut i muntlig tradition.

Även den rent deskriptiva analysen av islänningasagens genre rör sig på osäker mark och tvingas räkna med flera obekanta faktorer. Där om vittnar också Anderssons arbete. Allt som allt är det emellertid en stimulerande insats, en god utgångspunkt för ett fortsatt studium av sagornas berättarkonst med moderna litteraturvetenskapliga metoder.

Peter Hallberg

William Riley Parker: *Milton. A Biography*. I-II. Oxford: Clarendon Press 1968.

J. M. Evans: *Paradise Lost and the Genesis Tradition*. Oxford: Clarendon Press 1968.

De båda böcker om Milton som recenseras här, har det gemensamt, att de fullföljer och fullkomnar tidigare forskning. Parkers stora arbete ansluter sig till den tradition av biografisk forskning, som särskilt blomstrade under 1800-talet och vars — tills nu — främsta resultat var Massons monumentala *Life of Milton* (1859-80). Evans har tagit som sin uppgift att undersöka hur *Paradise Lost* förhåller sig till judisk och kristen tolkning av de första kapitlen i *Genesis*, en uppgift som tidigare lockat forskare som G. McColley, H. F. Fletcher och A. Williams.

W. R. Parkers första arbete om Milton kom redan 1937, och den mäktiga biografi som nu föreligger är frukten av ett långt och hängivet studium. Resultatet har också blivit — åtminstone för lång tid framåt — Biografien över Milton. De båda volymerna är till bristningsgränsen fullproppade med fakta — och avfärdande av gissningar — om Milton och hans förhåvanden, om hans och hans tre hustrurs släkter intill tredje och fjärde led, bakåt och framåt. Man frågar sig någon gång — men inte ofta — om allt detta har här att göra, men den biografiska forskningen är nu en gång sådan, och Parker har tydligen sett som sin uppgift

att samla allt som har *något* med Milton att göra. Och på sätt och vis är det riktigt; med hjälp av sitt oerhörda kunnande och sin kritiska skärpa har Parker lyckats göra rent hus med åtskilliga florerande hypoteser.

Det som framför allt ger Parkers bok en rangställning inom genren är nämligen den aldrig svikande kritiska inställningen. Man har en känsla av att inte en utsaga görs utan de mest omsorgsfulla överväganden. Källorna till Miltons biografi granskas och värderas ingående, först i företalet, men sedan speciellt för varje period av hans liv i anslutning till de olika kapitlen. Av särskilt intresse är Parkers försök att attribuera en av de viktigaste källorna, den s. k. anonyma biografien, till Cyriack Skinner, en av Miltons elever och nära vänner.

Man ville tro att det efter mer än hundra års intensiva arkivforskningar inte skulle kunna göras några nya upptäckter, men Parker är inte så pessimistisk. Han har också själv gjort en del fynd. De engelska arkiven torde likväl vara genomsökta, men i de kontinentala kan säkert ännu något uppdagas. Efter sitt försvar för kungamordet var Milton en europeiskt ryktbar man, och under 1650- och 1660-talet hörde det, som Parker skriver, till att man under besök i England även gjorde visit hos den blinde författaren till *Defensio pro populo anglicano*. Jag kan här ge ett litet bidrag. Erik Benzelius d. ä. har i sin berättelse om den utländska resan skrivit, att han den 11 juli 1664 sammanträffade med Milton (Benzelius: *Iter ad exteros*. Hs. G 9 Linköping). Man undrar också om inte även den unge Haquin Spegel besökte Milton, då han ett eller ett par år senare var i England. Om Spegel inte då fick höra Milton tala om det stora epos, som var i det närmaste fullbordat? Spegel skulle ju sedan bli den förste i Sverige och en av de första i Europa som imiterade *Paradise lost*. Det är dock föga sannolikt, ty annars skulle väl Spegel, när han började sin bibliska epik, ha sett, att Milton var en så mycket större poet inom genren än Arrebo och Du Bartas. När Spegel omkring 1687 i Miltons efterföljd skulle skildra *Thet tilslutna paradiset*, hade han i tidigare parafraser på du Bartas använt så mycket av det stoff som även ingår i *Paradise lost*, att han blev tvungen att ge sin imitation en helt annan disposition än det miltonska eposet.

I det sammanhanget vill jag passa på att komplettera Parkers framställning av Miltons europeiska influens en smula. Medan Parker redogör för de tidigare översättningarna av *Paradise lost*, alltifrån von Berges tyska 1682, förbiser han adaptationer av annat slag, vilka i början var väl så viktiga. Utom Spegels, som trycktes först 1705, men påbörjades redan omkring

1687, har vi t. ex. ett epos av Charles Perrault — vida mer bekant för sina *Sagor* — med titeln *Adam, ou la création de l'homme, sa chute et sa réparation*, utkommet 1697.

Trots all forskning finns många dunkla punkter i Miltons liv. Vaga och motstridiga uppgifter i de gamla källorna ger plats åt mycken spekulation. Vilken roll spelade olika kvinnor (*Lady Ranelagh m. fl.*)? Vad var orsaken till att Miltons första hustru gick ifrån honom efter en månads äktenskap — och kom tillbaka efter mer än tre års bortovaro? Varför lämnade Miltons döttrar honom på hans ålderdom? Andra litteraturhistoriskt viktigare frågor: i vilken tidsföljd tillkom sonetterna, när inställde sig den första tanken att poetiskt behandla motivet *Det förlorade paradiset*, när tog planen på att gestalta det episkt form, varför lämnade Milton det hela under många år, när tog han upp det igen för det definitiva utarbetandet? Parker är försiktig med svaren och nöjer sig oftast med att presentera frågorna.

I några fall tar han dock ståndpunkt. Han ordnar sonetterna i en sannolik tidsföljd. Och, framför allt, han ger *Samson Agonistes* en ny, överraskande datering. Med stöd av en rad klart preciserade kriterier söker han hävda, att dramat inte kan ha tillkommit efter restaurationen utan bör vara skrivet redan under 1640-talet. Jag är inte helt övertygad, men dateringen är utförd med en sådan akkuratess, att den bör uppmärksammas av alla som sysslar med liknande problem.

Den biografiska litteraturforskningens kanske svåraste frestelse är att göra relationerna mellan *life* och *letters* alltför enkla. Parkers skeptiska inställning visar sig också här: *Dalila* (i *Samson Agonistes*) har inget med *Mary Powell* att göra. Så avvisande är han dock inte alltid. Man får ibland en känsla av att han är strängare mot kända och allmänt accepterade hypoteser av det här slaget än mot nya, och han kan inte själv helt svära sig fri från att någon gång offra åt sådant. Barskast blir han då han berör psykoanalytiska tolkningar av skilda slag. Personligen är jag helt överens med Parker i hans syn på den vetenskapliga biografins uppgift och metoder, och jag är imponerad av hans förmåga att så pass konsekvent en hel bok igenom förena ord med handling.

Men ändå: när läsaren har nått slutet och söker samla intrycken, undrar han om den bild han fått är riktig. Han har fått veta vad Milton gjorde, vilka människor han träffade, hur dessa människor såg på honom. Han har i sin hand historien om ett liv, men bara den *yttre* historien. Hur kom det sig, frågar han, att Milton engagerade sig så starkt i tidens religiösa och politiska strider? Hur blev Milton en

liberalismens pionjär? Hur skall man förklara den stora lidelsen för konst och skönhet hos puritanen Milton? Framför allt: vilka var de förutsättningar i psyke och livserfarenhet, som kom Milton att skapa de hemlighetsfullt djupa och rika dikterna om den blinde nasaréén och om det förlorade och det återvunna paradiset? Det är frågor som litteraturhistorikern inte kan slutgiltigt besvara, men skall han låta det bli därvid?

J. M. Evans bok om *Paradise Lost* och genesistraditionen väger lätt jämfört med Parkers arbete. Evans' uppgift är också begränsad. Han vill bara visa, att Miltons behandling av vissa temata inte alls är ny och originell, utan har funnits i den under århundraden florerande utläggningen av Första Mosebok. Det gäller bl. a. att Milton låter Adam i drömmen vara med om hur Gud av hans revben skapade Eva och att han låter Eva efter syndafallet tänka, att om hon försvann, skulle Adam kanske hitta en annan Eva. Viktigare är kanske, att Evans för tillbaka den allmänt som svag betraktade framställningen av samtalet mellan Gud Fader och Sonen (Bok III) på den gamla rabbiniska tanken, att Gud diskuterade konsekvenserna av det förutsedda fallet med sina fyra döttrar Kärlek, Sanning, Rättfärdighet och Frid. Denna kombination leder Evans till att anta, att denna dialog är ursprungligare än det motsvarande parlamentet i *Pandemonium*. Tidigare har man ju menat, att dialogen Fader-Sonen tillkommit för att skapa en motsvarighet till det stora djävulssamtalet.

Ett annat värdefullt bidrag till forskningen kring Miltons källor ger Evans, då han visar, att det fjärde utkastet till *Paradise lost* har ett antal tydliga paralleller till Hugo Grotius' nylatinska drama *Adamus exul* från 1601. Miltons utkast har tillkommit under åren 1639 till 1642. Milton hade 1638 träffat Grotius i Paris. Det torde vara rimligt att anta, att Milton vid detta samtal gjorts uppmärksam på den kalvinistiske diktarens och politikerns tidiga försök att skapa ett bibliskt drama över fördrivandet ur paradiset.

Bernt Olsson

Wilhelm Friese: *Nordische Barockdichtung. Eine Darstellung und Deutung skandinavischer Dichtung zwischen Reformation und Aufklärung*. Bern: Francke. 1968.

Den skandinaviska litteraturen under 1600-talet är inte mycket känd utanför de skandinaviska länderna själva. Det är inte svårt att förstå.

Dessa perifera länder var sena i sin utveckling. Det är först med Holberg och Swedenborg som Danmark och Sverige får författare med europeisk betydelse. Forskningen kring den skandinaviska 1600-talslitteraturen har varit en intern angelägenhet, och dess värderingsmallar har varit interna. Skandinaver har därför all anledning att välkomna den sammanfattning av 1600-talslitteraturen i Danmark, Sverige, Norge och Island, som den tyske skandinavisten Wilhelm Friese presenterar.

Några värderande jämförelser mellan skandinavisk och kontinentaleuropeisk litteratur gör Friese dock inte. Hans uppgift är att försöka ge en definition av barockbegreppet och se på vad sätt den gäller för den skandinaviska litteraturen. Han finner, att barocken inte kan identifieras med motreformationen (i så fall skulle man inte kunna tala om barock i Skandinavien), att kyrklig auktoritet och politiskt envælde är kännetecknen för barocken, att barock är mer än en stilepok och att det är motiverat att ställa samman sociologiska och stilistiska kriterier (ss. 17 ff.).

Friese börjar med en översikt av samhälle och världsbild i Skandinavien under 1600-talet. I Danmark förlorar adeln alltmer sin makt. Det uppstår en betydande borgarklass och med dennas stöd genomförs enväldet 1660. Sverige är däremot under nästan hela århundradet dominerat av aristokratien. Först med Karl XI:s genomförande av enväldet bryts denna struktur. På det andliga området härskar ortodoxien. Den överallt bestämmande tanken är ordningstanken.

Efter en kort presentation av de främsta diktarna och deras verk går Friese så över till att analysera formkrafterna i diktningen. Det starka intresset för en strängt disciplinerad form finner han känneteckna barockdikten i Skandinavien. Retoriken står till tjänst med regler och förebilder.

I den sista delen av boken behandlar författaren litteraturens funktion i samhället. En mycket stor del av litteraturen tjänar den höviska världen. Både i Danmark under Kristian IV och Frederik III och i Sverige under Kristina uppföres påkostade baletter, till vilka de främsta diktarna levererar texterna. Stiernhielms *Hercules* (tryckt 1658) vänder sig till adeln och får senare, omarbetad till balett (1669) meddela sin dygdelära åt den unge Karl XI. Den erotiska litteraturen, företrädd i Sverige av Urban Hiärnes roman *Stratonice* och av Skogekär Bergbos poesi, i Danmark av bl. a. Søren Terkelsen, hör hemma i den höviska världen med dess konventioner. Ännu tydligare är den sociala rollen i de kungliga hyllningsdikterna, med Kunga-Skald (1698), Gunno